

İnformasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizlik modeli

Vidadi Musayev¹, Zəfər Cəfərov²

Azərbaycan Texniki Universiteti

¹musayev_vidadi@mail.ru, ²c.zafar@mail.ru

Xülasə— İnformasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyinin təminatına aid əsas anlayışlar milli təhlükəsizlik nəzəriyyəsi üzrə elmi araşdırmalar üçün vacib hesab edilir. Məqalədə informasiya sahəsində milli maraqların təhlükəsizliyi üzrə anlayışlar sisteminin strukturunu təsvir etməyə imkan verən konseptual modelə baxılır.

Açar sözlər— informasiya təhlükəsizliyi; informasiya sahəsi; milli maraqlar.

I. GİRİŞ

Hər bir cəmiyyətin mövcudluğu istehsalat, siyasət, elm-təhsil, mənəvi, sosial həyat və s. sahələri ilə əhatə olunur. Cəmiyyətin informasiya və informasiya infrastrukturundan, eləcə də obyektlərini bu elementlər təşkil edən ictimai münasibətlərdən təşkil olunduğuna görə informasiya sahəsi xüsusi qeyd edilir. Ölkənin informasiya-analitik potensialına, strateji resursa çevrilməsinə və getdikcə artmaqda olan prioritetinə görə informasiya sahəsi milli maraqlar obyektinə çevrilmişdir. Bölünməzliyini və bütövlüyünü nəzərə alaraq milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi olan informasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyinin təmin olunması zərurəti yaranmışdır. Ölkənin informasiya suverenliyi informasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyi ilə xarakterizə edilir.

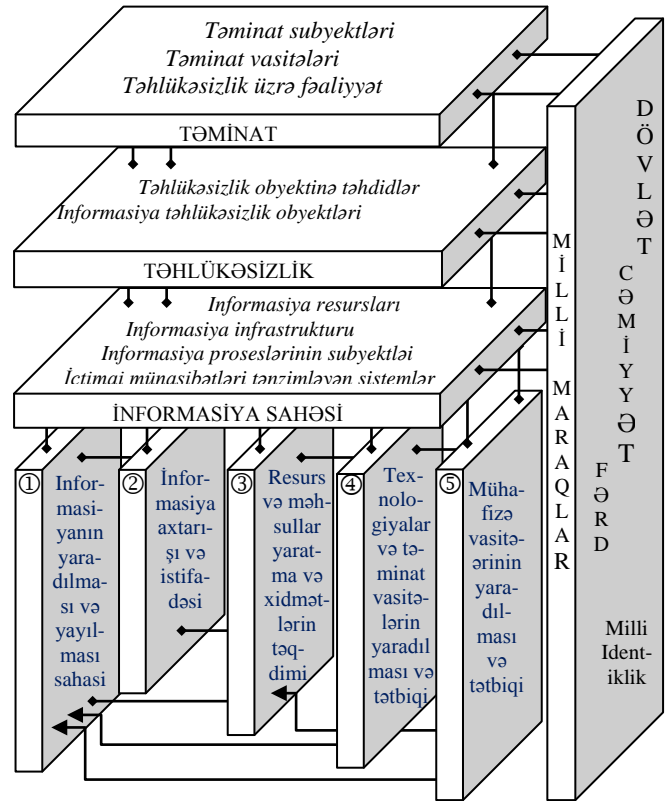
“İnformasiya təhlükəsizliyinin təminatı” konsepsiyası müxtəlif elm sahələri üzrə metodiki və texniki ədəbiyyata kifayət qədər geniş miqyasda transfer olmuşdur. İnformasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyinin təminatına aid əsas anlayışlar milli təhlükəsizlik nəzəriyyəsi üzrə elmi araşdırmalar üçün vacib olduğuna görə bu anlayışların təfsilatı analizi və sintez edilməsi zərurəti yaranır. Məqalədə informasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyinin təmin olunması üzrə anlayışlar sisteminin konseptual modeli təklif olunur [1].

II. ANLAYIŞLAR SİSTEMİNİN KONSEPTUAL MODELİ

İnformasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyinin təminatına aid əsas anlayışlar sisteminin konseptual modelini müxtəlif struktur səviyyələrində yerləşən fəza müstəvilərinin çoxluğu kimi təsvir etmək olar (şəkil 1). Onun mərkəzində *təminat, təhlükəsizlik və informasiya sahəsi* səviyyələri, sağ tərəfində isə *milli identikliyi* saxlamaqla fərd, cəmiyyət və dövlət üzrə *milli maraqlar* müstəvisi yerləşir. İnformasiya sahəsi üzrə milli maraqların təhlükəsizliyinin təmin olunmasını təsvir edən konseptual model anlayışların strukturlarını və onların arasında əlaqələri əks etdirir.

İnformasiya sahəsi müstəvisi özündə informasiya infrastrukturunu, informasiyanın toplanılması, formalaş-

dırılması, yayılması və istifadəsini, həmçinin bu zaman ortaya çıxan ictimai münasibətlər sisteminin tənzimlənməsi subyektlərini ehtiva edir.



Şəkil 1. Təhlükəsizlik modeli.

İnformasiya sahəsi qarşılıqlı əlaqədə olan beş təşkilədiçi elementlə təsvir olunur (şəkil 1):

1. İlkin və törəmə informasiyanın yaradılması və yayılması
2. İnformasiyanın axtarışı, əldə olma və istifadə edilməsi;
3. İnformasiya resursları, məhsullarının yaradılması və informasiya xidmətlərinin təqdim olunması;
4. İnformasiya texnologiyaları və onların təminat vasitələrinin yaradılması və tətbiqi;
5. İnformasiya mühafizəsi mexanizmləri və vasitələrin yaradılması və tətbiqi.

Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixdə qəbul olunmuş «Milli təhlükəsizlik haqqında» qanununda informasiya sahəsi milli təhlükəsizliyin əsas sahələri arasında göstərilir.

“Təhlükəsizlik” anlayışı müstəvisinə (strukturuna) obyekt (informasiya sahəsi), bu obyektə təhdidlər və onların baş

verməsi zamanı onun təhlükəsizliyinin təminatı daxildir. Adı hallarda “təhlükəsizlik” anlayışı təhdidin olmaması kimi qəbul edilir. Təhdid olmayan hal təhlükələrdən mühafizə edilən vəziyyət hesab olunur. Öz növbəsində “təhdid” anlayışı hər hansı təhlükənin mümkünlüyünü, müəyyən ziyanın vurulmasını bildirir. Deyilənləri nəzərə alaraq belə qəbul etmək olar ki, “təhlükəsizlik” anlayışı təhdidin baş verməsi nəticəsində obyektə, onun funksionallığına, xassələrinə və ya struktur tərkibinə ziyan vurulmasının mümkünsüzlüyüdür. Təhdidlərdən mühafizə olunmalı hər nə varsa *təhlükəsizlik obyektini* hesab olunur. O bir çox hallarda mümkün təhlükələrin və mühafizə vəziyyəti xarakteristikalarının təhdidlərdən asılılığını nəzərə almaqla “təhlükəsizlik” anlayışının mahiyyətini müəyyən edir [2].

Qeyd etmək lazımdır ki, *təhlükəsizlik obyektinə təhdidlər* özlüyündə ayrıca mövcud olan nəşə deyildir. Onun mahiyyəti təhlükəsizlik obyektinin funksionallığına və ya xassələrinə ziyan vura biləcək digər obyektlərlə, ya da təhlükəsizlik obyektinin özünün tərkib hissələri və elementləri ilə bu cür əlaqələrin əmələ gəlməsidir.

Obyektin təhlükəsizlik təminatı – obyektin təhlükəsizliyinin təminatı üzrə fəaliyyət, vasitə və subyektlərin çoxluğunu təsvir edir. Obyektin təhlükəsizliyi təhlükəsizlik anlayışının məhz bu struktur tərkibinin vasitəsi ilə təmin olunur [3]. Qeyd olunmalıdır ki, təhlükəsizliyin təminatı həmişə təhlükəsizlik obyektinin mövcudluğunun əsas məqsədlərinə nail olmaq üçün şərait yaradaraq yardımçı xarakter daşıyır. Belə ki, dövlətin təhlükəsizliyinin, müstəqilliyinin, suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün təmin olunması yalnız və yalnız cəmiyyət və onun işlərini idarə edən dövlət mövcud olduqda əhəmiyyət daşıyır. Bu təminatın sosial vacibliyi və əhəmiyyəti cəmiyyətin tələbat və maraqlarına uyğun inkişafı üçün zəruri şəraitin yaradılmasının onsuz mümkün olmamasından irəli gəlir.

Təminat səviyyəsi fəaliyyət, vasitə və subyektlərin çoxluğunu təsvir edir. *Fəaliyyət* qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün subyektin icra edəcəyi tədbirlərdən ibarətdir. *Təminat vasitələri* fəaliyyət üçün zəruri olan maddi, mənəvi, maliyyə, hüquqi, təşkilati və texniki vasitələrdən təşkil edilir. *Təminat subyektləri* təhlükəsizlik üzrə fəaliyyəti həyata keçirən fərd, təşkilat, dövlət orqanları və ya onları əvəz edici avtomatlaşdırılmış sistemlər hesab edilir. Təminatın mahiyyəti təhlükəsizlik üzrə fəaliyyət növünün tətbiq sahəsi ilə müəyyən edilir. Komplekslilik və sistemlilik təminatın vacib prinsipləri hesab olunur. *Komplekslilik* təminat üzrə qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq prosesinə təsir edən bütün obyektiv və subyektiv, hüquqi və təşkilati şərt və amillərin nəzərə alınması, *sistemlilik* isə mövcud təminat vasitələri və subyektlərin uzlaşdırılmış istifadə olunması xassəsidir [4].

Milli maraqlar – reallaşdırılması konkret tarixi şəraitdə millətin mövcudluğu, təhlükəsizliyi və dayanıqlı inkişafına zəmanət verən, dövlətin qəbul etdiyi, hüquqla qorunan *fərd, cəmiyyət və dövlətin* balanslaşdırılmış sosial maraqlar çoxluğu [12]. Milli maraqlar dövlət siyasətinə, onun

reallaşdırılmasının metod və vasitələrinə həlledici təsir göstərir. Milli maraqlara ziyan vurulması millətin mövcudluq şəraitini dəyişdirə bilən ən ciddi sosial, iqtisadi və siyasi nəticələr verər. Mənsubiyyətlik əlamətinə görə milli maraqlar aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır:

Fərdlərin maraqları – informasiya sahəsində insan və vətəndaşların dövlətin müəyyən etdiyi hüquqi statusunun təmin olunması

Cəmiyyətin maraqları – ictimai həyatın bütün sahələrinin inkişafı üçün informasiya və informasiya infrastrukturunun istifadə olunması

Dövlətin maraqları – dövlət siyasətini həyata keçirmək, ictimai işlərin idarə olunması, cəmiyyətin mənəvi dəyərlərinin qorunması, informasiya infrastrukturunun dayanıqlı fəaliyyətinin təmin olunması

İnformasiya sahəsində milli maraqlar milli identikliyin saxlanmasında informasiya və informasiya infrastrukturunun əhəmiyyəti ilə müəyyən edilir [5]. Bu sahənin inkişafı milli mədəniyyətin, onun cəmiyyətdə stereotiplərinin mühafizə edilməsində, milli identikliyin saxlanmasında informasiya infrastrukturunun rol və təsirini artırır.

İnformasiya sahəsində milli maraqların təhlükəsizliyi informasiya mühitinin vətəndaşların, cəmiyyətin və dövlətin maraqları baxımından formalaşmasını, istifadəsini və inkişafını təmin edən qorunma vəziyyətidir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, informasiya sahəsində *milli maraqların təhlükəsizliyinin təmin olunması* fərdi, ictimai və dövlət informasiya ehtiyatlarının qorunmasına, habelə informasiya sahəsində milli maraqların mühafizəsinə yönəlmiş tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsidir. Dövlət və yerli özünüidarə orqanları, vəzifəli şəxslər, hüquqi və fiziki şəxslər qeyd olunan sahələrdə milli təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədi ilə həyata keçirilən tədbirlərdə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada iştirak etməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

- [1] Информационное общество: Информационные войны. Информационное управление. Информационная безопасность / Под ред. М.А. Вуса. СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 1999;
- [2] Л. П. Кураков, С. Н. Смирнов “Информация как объект правовой защиты.” М.:Гелиос, 1998. 240 с.
- [3] Р. В. Мещеряков, А. А. Шелупанов, Е. Б. Белов, В. П. Лось, “Основы информационной безопасности.” М.: Горячая линия – Телеком, 2006.540 с.
- [4] Т. А. Мешкова “Социально-политические аспекты глобальной информатизации.” Полис. М., 2002. № 6, с. 24-33.
М. М. Рассолов, “Информационное право: Учебник.” М., 1999.